Kenyeres Zoltán

Koutoubia

Narancsfák, pálmafák, hatalmas színes virágok. Kék ég. Három-három sávos autópálya. Körül gyönyörűen megművelt földek, minden centiméteren dolgos kezek és dolgos kezek által irányított gépek nyoma. Langyosan süt a nap. Kora tavasz. Egyszer csak a távolban, a messze távolban feltűnik egy égbenyúló torony. A Koutoubia. Díszeivel együtt hetvenhat méter magas. Az ott már Marrakesh. Még harminc kilométer, mondják. Lassan beérünk. Halvány rózsaszín négy-ötemeletes házak, széles allék, fák, virágok, vége nincs autósorok. Gondozott, tervezett, impozáns francia kinézetű nagyváros. Tisztaság. Feltűnő tisztaság. És valami keletiesség, valami finom keletiesség minden vonalvezetésben. Pedig Nyugatabbra vagyunk Galliától.

A torony, amelyet az autópályáról megpillantottunk, a Koutoubia mecset minaretje. 1158-ban szentelték fel, neve azt jelenti: könyvárus. Úgy hírlik, a középkorban előfordult, hogy száz könyvárus-sátor állt körülötte, s a krónikák szerint többször járt a sátraknál az Arisztotelészt magyarázó Ibn Rusd, akit mi Averroës néven ismerünk. Könyvárus torony, könyvárus tér. Az elnevezés arra vall, hogy az iszlám világban a XII. században már működött ilyen foglalkozás, voltak könyvárusok, és ez különös figyelmet érdemel. Európában a történészek az ókori görögöktől kezdve folytonosan beszélnek könyvekről és könyvforgalomról, de a könyvárusok közvetítő hálózata csak a nyomtatás feltalálása után terjedt el. S akkor sem egyik napról a másikra, a vásárlók még nem is vásárlók, hanem megrendelők voltak, s még azután is leggyakrabban az előállító műhelyt keresték fel, helyben vették át az elkészült köteteket. Vagy a kiadó maga értékesítette portékáját, és akkor librárius nak nevezték.

Mátyás Európa szerte híres könyvtárat gyűjtött össze, udvari másolókkal dolgoztatott, másoló műhelyei voltak, de mellettük megbízott könyvbeszerzői figyelték és járták az európai, többnyire itáliai könyvműhelyeket, és náluk vásároltak. Közvetlenül a műhelyekben vásárolták meg a kiszemelt kötetet, nem kereskedők különálló intézményeitől. A kódexek, kéziratok, másolatok, könyvek forgalmába még nem épült be egy közbülső láncszem, még nem volt szükség ilyesmire. Irodalomtörténészeink részletes tanulmányokban tárták fel a középkori magyar könyvkultúra alakulását, Kókay György részletes monográfiát írt róla. Ismerjük a kolostori másolóműhelyeket, Ráskai Lea nevét még kisiskolás korunkban megtanultuk. .A kódexek legnagyobb része kolosto-

rok mélyén készült, helyi használatra, sokszor ki se kellett vinni őket. Még a nyomtatás feltalálása után is másoltak kézzel könyveket, de Gutenberg után lassan azért megváltozott a helyzet. Nálunk 1472-ben létesült az első nyomda, Hess András állította fel Budán, Európában elsők közé tartozott, ami jól mutatja a Mátyás-kor kulturális színvonalát. 1473 után ugyan nincs adatunk a nyomda további működésére, mindazonáltal már csak egy-két évtizedet kellett várni, hogy az országban megjelenjenek a könyvkereskedők is. Kassán pl. már 1493-ban feljegyeztek könyvkereskedést.

De azért még a XVIII. század közepén is nyomdászok és könyvkötők bonyolították le a könyvárusítás döntő hányadát, s ez addig tartott, amíg a városi polgárság a XVIII–XVIII. század fordulójára el nem érte azt a lélekszámot, amely már nagyobb könyvforgalmat kívánt. A császárvároshoz legközelebb eső Pozsonyé volt a főszerep, Pest-Buda csak a reformkorban érte utol. A kiadott és eladott könyvek nagy többsége német nyelvű volt, magyarokat csak hébe-korba árusítottak, mert a könyvvásárló és könyvolvasó közönség még zömmel németajkú polgár volt. Előbb nyílt meg Budán az első cukrászda, mint az első magyar könyvesbolt. Schwabl Ferenc 1827-ben nyitotta meg cukrászdáját a Mátyás templom szomszédságában, ez a ma is népszerű, híres Ruszwurm. Forradalmak jöttek-mentek, háborúk dúltak, uralkodók, rendszerek változtak, de a cukrászda működött, s az csak az utókor szokásos hálátlansága, hogy nem az alapító neve maradt fenn, hanem a második tulajdonosé. A jómódú polgárok tehát már régen kóstolgatták a finom süteményeket, amikkor Emich Gusztáv 1842-ben megalapította az első magyar nyelvű könyvekre szakosodott „nemzeti könyvkereskedést" a Kígyó téren. Nála vásárolt Toldy Ferenc, Eötvös József, Kemény Zsigmond és még többek között Jókai Mór is. (Emich nyomdájában jelent meg 1844-ben *A helység kalapácsa.*)

Aztán egyszer csak áttört a magyar nyelv, megmagyarosodott a város, Pest-Budából Budapest lett, paloták emelkedtek, körutak nőttek ki, hidak épültek. A szerencsés emberek 1830 körül születtek és 1915 körül haltak meg, a szabadságharc lelkes lobogásakor voltak ifjak, aztán egy öröknek látszó szép, emelkedő országban élték le az életüket. Irigylem őket. Egy-két háztömbnyire, később villamos megállókként legalább egy könyvesbolttal találkoztak, az elegáns párizsias kirakatok között itt is, ott is könyvek néztek rájuk. Az 1810-es években még nem akadt nyomda, amely vállalkozott volna Berzsenyi Dániel verseinek kiadására, úgy kellett összekalapozni a pénzt, most nagy könyvkiadó

cégek, az Athenaeum, Franklin, Révai versenyeztek egymással, kapkodták egymás elől az írók kéziratait. (Mert legalább a múltat szépítsük meg.)

1878-ban megalakult a Magyar Könyvkereskedők Egylete, s a kiadott könyvek száma évről-évre emelkedett. A XX. században ez a növekedés felgyorsult, az 1910-es évek és az 1930-as évek között majdnem megkétszereződött, pedig 1930-ban az ország lakosságának negyede még mindig írástudatlan volt. A középosztály olvasott. A könyvespolc a polgárlakások természetes bútorzata közé tartozott, mint a dohányzóasztal a fotelekkel. A XIX. századi középnemesség még lenézte az irodalmat, ferblizett, tarokkozott, legfeljebb hazafias buzgalomból vett könyvet a kezébe, a XX. századi polgárság bridzselt, és társasági pletykák mellett divatos könyvekről beszélgetett. Körükben alakult ki a sznobizmus, ami a közhiedelemmel ellentétben szükséges kelléke a kulturális életnek, nem lebecsülendő szellemi felhajtóereje van. Adyt nemcsak a társadalmi haladás megszállottjai vették körül, köréhez nemcsak az irodalmi modernség értő hívei tartoztak, henem ott voltak sznob polgárok is. Szükség volt rájuk, ők növelték olvasóközönséggé a máskülönben szűk tábort.

A reformkortól kezdve lassan, lassan felnőtt egy önálló magyar értelmiségi réteg is. Ez nem azonos a polgársággal. Nem minden polgár értelmiségi, noha majdnem minden értelmiségi polgár. Tengernyi értelmiség-elmélet született a modern filozófiában és szociológiában Max Webertől Raymond Aaronig, Satre-ig, Németh Lászlóig, és még tovább napjainkig. Annyi röviden leszűrhető a különféle megközelítésekből, hogy az értelmiségre jellemző a kultúra jelentőségének viselkedésformáló tudata. Minden kereskedő polgár, de nem minden kereskedő tartozik az értelmiség körébe. A könyvkereskedő azonban igen. Aki nem csak bolti eladó, aki nem csak megmutatja, hol találom meg a könyvhegyek között, amit keresek, hanem visszajárok hozzá, véleménye van, felhívja figyelmemet, félretesz: ez a könyvárus az értelmiségi hivatás egyik fontos szerepét tölti be. A könyvnapra, az évente megrendezésre kerülő könyvhétre, a könyv ünnepére úgy tekintünk, mint a könyv, az írók és a kiadók ünnepére. Pedig ez nem utolsó sorban a könyvárusok, könyvkereskedők ünnepe is, akik csaknem ezer évvel ezelőtt ott álltak a Koutoubia tövében a sátraknál a sivatag szélén, s nálunk ott állnak a Vörösmarty téren az ünnepi sátraknál a tavasz egyik megjelölt hetén 1929 óta. Róluk is szól az ünnep.

Hogy is kezdődött?

A magyar művelődéstörténet lukas, mint az ementáli sajt. Ezt se tudjuk pontosan, azt is csak gyanítjuk, emitt hiányoznak az adatok,

amott nem készült még el az áttekintő összefoglalás. De a könyvünnep története véletlenül megnyugtatóan feldolgozott fejezet. Sokan megemlékeztek kezdeteiről, sokan írtak róla. Fülöp Géza 1979-ben munkatársaival egy ötszázhatvan oldalas gondosan, pontosan dokumentált könyvet adott ki történetéről (*Könyvnap, könyvhét, Ünnepi könyvhét, 50 esztendő. 1929–1979*), 85 oldalas bevezető tanulmányát Köves József írta.

Legjobb, ha őt idézem.

„1927 tavaszán Miskolcon gyülekeztek a könyves szakemberek: kiadók és kereskedők. Itt rendezték meg ugyanis a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének, a magyar könyvszakma akkor már 49 éve működő nagy tekintélyű társadalmi-érdekvédelmi szervének rendes évi közgyűlését. A napirend a hagyományos volt: elnöki beszámoló, a szakosztályok referátumai stb. A vitában azután szólásra jelentkezett egy nagy műveltségű, ismert újságíró //= Supka Géza. KZ//, aki nem volt ugyan tagja az Egyesületnek, de folyóiratát, a *Literaturát* azzal a határozott szándékkal indította meg és szerkesztette, hogy benne a művelődést, a könyvet népszerűsítse. (…) Supka indítványa tehát 1927-ben hangzott el, de még két esztendő kellett ahhoz, hogy a könyv első ünnepének megrendezésére sor kerülhessen.(…) //1929.KZ// Május 12-én, vasárnap az Otthon Írók és Hírlapírók Körének ünnepével kezdődött a magyar könyvhét. [1891-ben alakult társaskör volt az Otthon, mely az újságírók érdekeit is képviselte; tagjai hírlapírók, művészek, írók és pártoló tagok voltak.] Itt a kör alelnöke, a hírlapíró *Balassa József!* mondott bevezetőt. Az ünnepi zenei programon kívül felolvasott az ünnepségen *Kosztolányi Dezső* is.

A valódi megnyitót másnap délelőtt tartották az Akadémia dísztermében, ahol gróf *Klebelsberg Kunó* magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter – akit az Egyesület a Magyar Könyvhét Országos Nagybizottsága díszelnöki funkciójára kért fel – mondott ünnepi beszédet. Elmondta többek között, hogy új tantárgyat kíván megkonstruálni, az *olvasástant.* A könyvhét céljáról pedig így nyilatkozott: „A magyar társadalom legszélesebb rétegeihez oda kell vinnünk a könyvet s meg kell győznünk az olvasás hasznosságáról.” - S aztán egy korrajzértékű mondat következett: – „*Aki teheti,* vegye a magyar könyvet.” (Kiemelés tőlem. *K. J.)*

A program szerint *P. Márkus Emilia* mondta el Vörösmarty Mihály *Gondolatok a könyvtárban* című versét. Az írók közül *Babits Mihály, Surányi Miklós, Voinovich Géza* olvasta föl a könyvről írt munkáját. (Érdekesség: a Himnuszt és a Szózatot egy nagy múltú munkásdalárda énekelte, a Magyar Állami Gépgyár Acélhang dalköre, Noseda Károly

karnagy vezetésével.) Az akadémiai díszünnepséget díszelőadás követte a Nemzeti Színházban. A Vörösmarty-verset itt is Márkus Emília, a Nemzeti Színház örökös tagja mondta el, utána Hevesi Sándor *Elzevirjét* mutatták be.

Május 14-én és 15-én az utcákon 10 százalékos árengedménnyel, magyar írók részvételével kedvezményes könyvvásár zajlott, 16-án, csütörtökön a Magyar Írók Egyesülete rendezett díszelőadást a Nemzeti Színházban. 17-én és 18-án újra kedvezményes könyvvásárra került sor – de most már a könyvkereskedésekben, majd vasárnap és hétfőn rendezték meg a kirakatversenyt.

Figyelemre méltó, hogy a fiatal Rádió helyszíni közvetítést adott az Akadémiáról, az ünnepi megnyitóról, majd előadás-sorozattal csatlakozott a Magyar Könyv Hetének programjához; többek között *Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Surányi Miklós* beszélt a könyv és a közönség kapcsolatáról.

Érdemes egy futó pillantást vetni az első könyvhét slágereire. 1929-ben még nem volt külön könyvheti lista, voltaképpen minden könyv, ami forgalomban volt, ott volt a könyvsátrakban – s a kiadók ontották a műveket. De az Egyesület szorgalmazására a Genius – amelyik ez évben *Hatvany Lajos, Komáromi János, Kosztolányi Dezső, Körös Andor, Szini Gyula, Zsolt Béla* műveit is a könyvhétre időzítette – propaganda kiadásban jelentette meg Szabó Dezső *Az elsodort falu* és Móra Ferenc *Ének a búzamezőkről* című regényét, 3-3 pengős, meglepően olcsó áron.

A legnagyobb újdonság azonban az volt, hogy a könyv kivonult az utcára.

Gondolnánk, a könyv ünnepe általános európai és tengerentúli világünnep lett, de ez nem így van. A könyvet nem minden országban ünneplik meg, nem mindenütt tartanak tiszteletére és a vásárlók buzdítására rendezvényeket az év egy előre meghatározott napján. A finnek naptárában szerepel, a spanyolokéban is és az olaszokéban is. Finnországban mindenkit megelőzve 1908-ban rendezték meg az első könyvnapot, Spanyolországban 1926-ban, Olaszországban pedig 1927-ben. A finnekkel a sokat vitatott nyelvrokonságon túl nem sokat törődtünk, Spanyolország túl messze volt, hézagosak voltak történelmi kapcsolataink, Itáliával viszont első századaink óta állandó összeköttetésben éltünk. Supka Géza a magyar könyvünnep kezdeményezője az olasz ünnepre figyelt fel. Az olasz könyvnap keltette fel érdeklődését, s ezen lelkesedve határozta el, hogy Budapesten is meghonosítja ezt a rendezvényt. Nemcsak valami szép és magasztos nemzeti felbuzdulásból gondolt erre, hanem nagyon gyakorlati céllal, a könyvforgalom és

könyvkereskedelem hasznára nézve is fontosnak tartotta. Trianonnal ugyanis nemcsak területeket vesztett el az ország, hanem a könyvolvasó közönség igen számottevő részét is elvesztette, amikor éppen legpolgárosodottabb városaink, Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Kolozsvár kerültek a határon túlra. A szerzők és a kiadók mellett pedig a könyvárusok, mondjam úgy, a Koutoubia leszármazottjainak is érdekében állt a forgalom fellendítése egy ilyen kiemelt figyelmet keltő esemény segítségével. A könyvhét ünnepi alkalom, de egyszersmind hatékony reklám, üdvös propaganda, hatása jótékonyan átforgatja az egész szellemi életet.

Supka Géza Babits évtársa volt, Eötvössel, Kazinczyval állt rokonságban, művészettörténésznek indult, dolgozott a Nemzeti Múzeum régiségtárában, szerepet vállalt 1918-ban Károlyi mellett, 1944-ben ellenállási szervezetet irányított, 1945-ben beválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, 1949-ben viszont visszavonult, és 1956-ban hunyt el. Az igazak közé tartozott a XX. század rémes krónikájában. Történeti, régiségtani munkák mellett évtizedeken keresztül liberális szellemű publicisztikai cikkeket írt a Világtól (amelynek szerkesztésében is részt vett) a Pester Lloydig különféle lapokba, ezeket az írásait ideje lenne összegyűjteni, és megfelelően gondos filológiai munkával sajtó alá rendezve illenék végre kötetben közreadni. Szükség lenne rá a ma összevissza kavargó és sokszor ijesztő gondolatok ellen. Mi irodalomtörténészek más egyebet is tudunk róla, tudjuk, hogy az első könyvünnep kezdeményezése mellett az IGE, az Írók Gazdasági Egyesületének is egyik kezdeményezője volt, és szeretnénk, ha az irodalmi érdeklődésű közönség ismeretének körébe vonná 1926-ban megalapított és 1938-ig megjelenő (akkor betiltott) folyóiratát, a Literaturát. Ennek hasábjain vetette fel 1927-ben a könyvünnep gondolatát.

Ez a képekkel, rajzokkal illusztrált folyóirat nem a születő irodalmat akarta befolyásolni és alakítani, mint a Nyugat, hanem a Nyugaténál szélesebb olvasóközönség rendszeres kulturális tájékoztatását tűzte ki célul. Ismeretet terjesztett, nem ízlést formált. Világosan és legtöbbször röviden megírt kis cikkekben reklámozta, népszerűsítette az irodalmat, beszámolt a hónap színházi estéiről, és a jelentősebb zenei eseményekről sem feledkezett meg. Kis túlzással képes folyóiratnak lehetne nevezni, mert sok fényképet közölt, érdemes lapozgatni benne. Ott vannak a korabeli híresség̈ek, színészlegendák, mindjárt a bemutatkozó számban Varsányi Irén sudár alakja, mai filmvászonra illő modern arca néz ránk, pár lappal előbb Herczeg Ferenc irigyelt hűvösvölgyi villája díszeleg, kackiás bajusszal, csípőre tett kézzel pedig Rózsahegyi Kálmán áll a lencsevégen. A képek társaságában közreadott cikkek, kisebb, na-

gyobb írások állandó rovatok köré gyűltek, olyan állandó rovatai, mint a „Tudományos Gyűjtemény", a „Hazai 's Külföldi Tudósítások", vagy a „Hasznos Mulatságok" a felemelkedő és gyarapodó reformkort, a máig mintakorszakot idézték. S a lap látóhatára eközben térben is kiterjedt, messze kilátott Európára, esetleges kézzel, de rendszeresen kiemelt könyveket az európai, főleg a német és francia könyvpiacról. A hazai kiadók munkáiból pedig – igaz, nem különösebb kritikai mélységre törekedve – szélesebb körben és bővebben merített, mint a többi folyóirat, s néha különös vagy inkább merész kézzel válogatott a sokaságból. Ki gondolná, hogy egy induló irodalmi szemle 1926. Budapestjén első számában arra érzett indíttatást, hogy Franz Mehring Marx életrajzára hívja fel a figyelmet?

A következő évben a szerkesztő kulturális események között keresgélve talált rá az olasz könyvnap hírére, és azonnal betette lapjának híranyagába. „Ez év május 15-én Olaszország »könyvnapot « tart: az első ilyenfajta propagandanapot, de nem az utolsót, mert Corradini szenátor indítványára addig-addig ismétlik meg évről-évre – esetleg gyakrabban is – ezt a »napot,«, amíg »minden egyes olasz embert eltölt az olasz könyv szeretete «…"Így szólt az indíték, és Supka Géza elkezdett szervezkedni, támogatókat keresett, összeköttetéseket szerzett, érvelt, agitált, de két hosszú esztendőbe telt, amíg Róma után Budapest is elérkezett a „naphoz".

S azóta egy év kivételével – 1957 dermedt tavaszának kivételével – minden év tavaszán kinyílnak nálunk a könyvessátrak és az elegáns tereken és utcákon, a belvárosban megjelennek a könyvesek, mint nyolcszáz évvel korábban a Koutoubia mecset körül. Jött háború, megszállás, bombázás, ostrom, rendszerek jöttek, mentek, változtak, a megjelenő könyvek tartalma is sokszor fordult és változott, de a könyvünnep életjelentősége megmaradt.

2010

Megjelent: Kenyeres Zoltán: Harmadik csöngetés
Savaria University Press, 2018.